בס"ד, גליון קי"א | פרשת חוקת תשפ"ו

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה בר"הלכה

פניני הלכה למעשה, בעניינא דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"

בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

באר ישראל

בית מדרש להוראה ודיינות

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

סיר לבישול איטי

בשנים האחרונות נפוץ סיר לבישול איטי (cooker-slow). מדובר בסיר מכובד (בדר"כ עשוי חרס) הראוי להגשה לשולחן. הסיר מתחמם כל השבת בתוך סיר חיצוני חשמלי, העוטף אותו מכל עבר, פרט למכסה.

הסיר מורכב משני חלקים: א. כלי קבול מחרס שעליו מונח מכסה ובתוכו מכניסים את התבשיל. ב. מכשיר חימום שבתוכו מכניסים את כלי החרס, ויש בו דרגות שונות של חום שאפשר לכוון אותם לפי הצורך. מכשיר החימום מקיף את כלי החרס בכל היקפו ובכל משך גובהו, אך לא מכסה עליו גם מלמעלה כדי שיהיה אפשר להוציא ולהכניס אל תוך הסיר הפנימי בקלות, וכלי החרס מונח בתוכו בסמוך מאד לדפנותיו. האם מותר לבשל בו חמין לשבת קודש, באופן שהסיר מתחמם בתוך הסיר החיצוני כל השבת, או שיש לחשוש לאיסור בישול והטמנה?

תשובה:

איסור שהייה

כאשר מניחים את המאכל מערב שבת בתוך הסיר לבישול איטי, כמובן שאין מלאכת מבשל שהרי עשה כל מלאכתו מערב שבת, אלא שחז"ל אסרו להשהות מערב שבת דבר מאכל על הכירה כדי שתתבשל בשבת, ואפילו שאינו עושה כל מלאכה בשבת, לפי שיש חשש שמא יבוא לחתות בגחלים כדי לזרז את הבישול בשבת, ואיסור זה נקרא 'איסור שהייה'. כדי להתיר להשהות דבר מאכל על גבי הכירה מערב שבת, צריכים שהאש של הכירה תהיה גרופה (-שיגרוף את הגחלים) וקטומה (-שיכסה את מעט הגחלים שנותרו באפר), דכיון שגרפו את רוב הגחלים שוב אין כל כך חשש חיתוי, וכיון שטרחו במעשה לקטום ולהקטין את חום האש בוודאי יזכרו שלא לחתות באש לחזור ולהגדילה.

פלטה של שבת

כיום משתמשים 'בפלטה של שבת' כדי למנוע 'איסור שהייה', שורש ההיתר בפלטה של שבת מצד שעצם הבחירה להעביר את המאכלים לפלטה שאינה 'דרך בישול' מורה שרצון המניח למעט את האש, וזה ממש כמו מעשה הגריפה והקטימה של הגחלים. ונוסף הרי אין בפלטה כפתורים לקביעת דרגות חום שונות ואין אפשרות לחיתוי. וכמבואר באגרות משה (או"ח ח"ד סי' עד, בישול ס"ק לה) ובשמירת שבת כהלכתה (פ"א הערה פג) בשם הגרש"ז אויערבאך, וכן דעת רוב הפוסקים.

ואמנם דעת החזון איש (ארחות רבינו ח"א עמ' קצו) והגרי"ש אלישיב (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב ס"ק י) שחז"ל התירו דווקא על ידי פעולה של גריפה וקטימה של האש, ולא באופנים אחרים אפילו שביסודם מונח גם כן המעטה של חום האש.

ולדעת הגרי"ש אלישיב כדי לקטום את אש הפלטה יש להניח על גביה ניר אלומיניום [מעט עבה] שימעיט מעט בחום הפלטה ורק בזה נחשב כגרוף וקטום. ודעת החזון איש (או"ח פרק לז ס"ק יא) לגבי אש רגילה שהנחת פלטה מתכת אינה מספיק ניכרת כשינוי שדרך לבשל כך, וגם אינה ממעטת מספיק בחום האש כדי להיחשב כגריפה וקטימה, והאחרונים דנו בשיטתו מה יהיה דין פלטה של שבת שאין דרך לבשל בה, וכבר מתחילה חומה מועט שמא יהיה די בכיסויה בניר אלומיניום עבה שממעיט עוד בחום הפלטה ולגמרי אין דרך לבשל כך. (ארחות רבינו ח"א עמ' קב, חוט שני שבת סי' רנג סק"ז, ועוד).

איסור שהייה בסיר לבישול איטי

גם לדעת רוב הפוסקים שהתירו שימוש בפלטה של שבת אין להתיר שימוש בסיר לבישול איטי, שהרי כל טעם ההיתר בפלטה מצד שעצם מה שמניח על גבי

המשך בעמ' ג'

הלכה למעשה

תשובות ממורינו הרב שליט"א

חולה סוכרת שנאלץ לאכול באמצע שמונה עשרה

חולה סוכרת הסובל לעיתים מירידה חדה ברמת הסוכר בדם, ועל פי הוראת רופא עליו לאכול או לשתות באופן מיידי כאשר הוא חש בתסמינים המעידים על כך. אירע שבאמצע תפילת שמונה עשרה חש כי הוא זקוק לאכילה או לשתייה דחופה כדי למנוע הידרדרות במצבו. האם במקרה כזה שהוא נדרש להפסיק את תפילתו כדי לאכול או לשתות, עליו לברך את הברכה הראויה לפני האכילה או השתייה אף שהוא עומד באמצע תפילת שמונה עשרה, או שיאכל וישתה ללא ברכה בגלל ההפסק בתפילה?

ת. יאכל בלי לברך בקול, ויברך בהרהור[1].

חיתוך נייר טואלט בשבת

במהלך שבת נאלצנו לשהות בבית חולים גדול במרכז הארץ. מאחר שהגענו לשם באופן בלתי מתוכנן ובדחיפות, לא עלה בדעתנו להיערך מראש לכל צורכי השבת. במהלך השהות התברר שבבית הכסא אין נייר חתוך המוכן לשימוש, אלא רק גלילי נייר טואלט רגילים. במצב כזה, כאשר מדובר בשעת הדחק ובצורך בסיסי, האם יש פתרון ודרך להשתמש בנייר בשבת?

ת. אסור לקרוע נייר טואלט בשבת, בין אם קורע במקום המוכן לכך ובין אם קורע במקום אחר[2]. במקום של כבוד הבריות וצורך הגוף, כאשר אין בנמצא נייר חתוך או אמצעי חלופי סביר, מותר לבקש מגוי שיחתוך עבורו את הנייר[3]. אם אין גוי, דעת כמה מהפוסקים שכאשר אין עצה אחרת, בשעת דחק גדולה ובמקום כבוד הבריות, יקרע את הנייר לאחר יד שלא במקום הסימון[4].

המשך בעמ' ב'

1 כמו שאין להפסיק שמו"ע לקיים מצות עניית קדיש וקדושה, כמו כן אסור להפסיק לברך ברכת הנהנין (ילקוט יוסף ח"א הל' קריאת שמע סכז, חשוקי חמד ברכות כד:). אף לדעת הראשונים דהאוכל בלי ברכה איסורא עביד, מ"מ אין היתר להפסיק באמצע התפילה כדי למנוע איסור. וראיה מהנאמר בשו"ע (סי' צ סכ"ז) היה עומד בתפילה והשתין תינוק בבית הכנסת, ישתוק עד שיביאו מים להטיל על מי הרגלים וכו' או יצא מבית הכנסת. וכתב על זה במשנ"ב (סקפ"ד) דכל זה לא מיקרי הפסק, אבל אסור להפסיק בדיבור להביא לו מים, כיון דאיסור מי רגלים אינו אלא מדרבנן אין לו להפסיק בדיבור בשביל להודיעם. וכתב בחשוקי חמד (שם) דמאחר שאינו יכול להפסיק, אין שייך מה שאמרו שאם לא בירך מעל (ברכות לה:), ובפרט כשעומד לפני המלך בשירות ותשבחות, וכי יש לך ברכת הודאה גדולה מזו, לכן אין בזה איסור. וגם מצינו באונן ובעל קרי שמותר להם לאכול בלי ברכה מאחר ואסור להם לברך. ובשם הגר"ח קנייבסקי כתב שצידד שיש לברך כיון שזהו לצורך התפילה, שהרי מאחר שחייב להפסיק ולאכול, חייב גם לברך דהוי צורך התפילה, דבלי לאכול לא יוכל להתפלל, לכן גם יברך. וכעין מה שכתוב בברכות (כד: ובמשנ"ב סי' קג סק"ה), דאם יצא ממנו רוח אומר 'רבון העולמים יצרתנו נקבים נקבים', ואין זה הפסק, דהא מופסקת ועומדת כבר ע"י הרוח, ולכן יכול להפסיק נמי ולומר דבר זה באמצע (לשון רש"י שם), וכתב שיש לחלק, וצ"ע אם מותר לברך. ולכן למעשה נכון לברך בלב, דהגם דקיי"ל דהרהור לאו כדיבור, מכל מקום תיקון פורתא יש בהרהור הברכה, ואולי אף תיקון גמור. ומצינו בפוסקים שיוצא בהרהור בשו"ע (או"ח סי' סב ס"ד) אם מחמת חולי קרא ק"ש בלבו יצא. והגם דהסכמת הפוסקים היא דאינו יוצא החיוב של 'ודברת בם', דהרהור לאו כדיבור, קיום פורתא יש בזה. וכך כתב הרמ"א (סי' צד ס"ו): ואם אי אפשר לו [לחולה] להתפלל מכל מקום יהרהר בלבו, שנאמר 'אמרו בלבבכם על משכבכם'. וכ"כ הט"ז (סי' סב סק"א): מי שצמא בלילה על מטתו שאי אפשר לו ליטול ידיו ולברך, יהרהר הברכה בליבו וישתה. ולגבי ברכת המזון כתב במג"א (סי' קפה סק"א) אם מחמת חולי קרא בלבו יצא.

2 בשו"ע (או"ח סי' שמ סי"ג) 'אין שוברין החרס ואין קורעין הנייר מפני שהוא כמתקן כלי'. ובמשנה ברורה (ס"ק מא) כתב דהיינו כשאינו מקפיד על המידה כשחותך, אך אם מקפיד לחתוך לפי מידה מסוימת עובר אף משום מחתך, ואם קורע הנייר כדי לקנח את עצמו או לשאר איזה תשמיש, חייב משום קורע, שהוא קורע על מנת לתקן. וכן סתם עוד לאיסור בסימן שיב (סק"ו). וראה בביאור הלכה (סי' שמ ד"ה אין) שדקדק מלשון השו"ע שאין בזה רק איסור דרבנן. וכן כתב בשו"ע הרב (סי"ז). ועיי"ש בטעמו, לפי שאינו מתקן בחיתוכו את הנייר שמשם קרע וכן לא חתך בכלי, ומשום קורע אינו עובר מהתורה אלא בבגד שהוא עשוי מהרבה חוטים אבל בנייר שהוא גוף אחד אין בחיתוכו איסור מהתורה, ומשום מחתך אינו עובר כיון שאינו מקפיד לחתוך לפי מידה מסוימת.

3 כמבואר בשו"ע (או"ח סי' שיב ס"א) שהתירו איסורים דרבנן משום כבוד הבריות, ובאופן זה שאומר לגוי לחתוך הרי זה רק שבות דשבות שמותר במקום כבוד הבריות.

4 שמירת שבת כהלכתה (פכ"ג אות יט), לפי שהתירו לעשות איסור דרבנן משום כבוד הבריות, כמבואר בשו"ע (שם). ויזהר שלא יחתוך במקום הניקוב שיש לחוש לאיסור מחתך מדאורייתא, שהרי חותך לפי מידה מסוימת. אך כשחותך שלא במקום מסוים אין בזה איסור תורה כיון שאינו מקפיד על מידה

פתיחת הברז בשבת כאשר המים עולים באמצעות משאבה חשמלית

אנחנו אנשים מבוגרים שרגילים לנסוע מידי פעם לאומן, ושוהים בבניין סמוך לציון הקדוש. לאחרונה גילינו שבקומות העליונות לחץ המים נמוך יחסית, והמים עולים לדירות באמצעות משאבה חשמלית אוטומטית. בכל פעם שפותחים את הברז המשאבה מתחילה לפעול. האם מותר להשתמש במים בשבת, או שיש לאסור כיוון שפתיחת הברז מפעילה את המשאבה או משנה את זרם החשמל? נציין שקשה לנו למצוא מקום אחר להתארח בו.

ת. אין להקל בזה[5].

חינוך ילדה להמתנה בין בשר לחלב

בתי בת עשר שנים, וברוך ה' הגיעה לגיל שבו היא מבינה היטב את משמעות ההלכה ומסוגלת להתרגל לקיום מצוות באופן מסודר. ברצוני לחנכה כראוי לדיני ההמתנה בין אכילת בשר לאכילת חלב, האם יש לחנכה כבר עתה להמתין את מלוא הזמן שנהוג להמתין לאחר אכילת בשר, או שמא די בהמתנה קצרה יותר לפי גילה ויכולתה?

ת. המנהג להמתין שש שעות כמו בגדול[6], ויש שכתבו להקל במקום הצורך עד שנה לפני גיל מצוות[7].

ציפוי דגים בפירורי לחם משניצלים בשריים

במהלך הכנת שניצלים השתמשתי בפירורי לחם לציפוי שניצלים בשריים, ולאחר מכן מהפירורים שנותרו בקערה השתמשתי לציפוי שניצל דג, האם מותר לאכול את הדגים?

ת. לכתחילה אין להשתמש עם אותם פירורי לחם, אולם בדיעבד מותרים באכילה[8].

הכשרת משטחים באמצעות מגהץ

לכבוד שבת התארחנו בצימר וביקשנו להכשיר את המטבח לצורך בישול סעודות השבת. משטחי העבודה היו עשויים מנירוסטה, אולם חששנו לבצע הכשרה בדרך הרגילה של עירוי מים רותחים על גבי המשטח, הן מחמת הסרבול והן מחשש לכוויות. עלה בדעתנו להשתמש במגהץ חשמלי: להפעילו בחום מרבי ולהעבירו על פני משטח הנירוסטה, או להניחו על חלקי המשטח השונים עד שיתחממו היטב. האם ניתן להכשיר את המשטח בדרך זו, או שיש צורך דווקא בהכשרה המקובלת באמצעות מים רותחים?

ת. הכלל הוא 'כבולעו כך פולטו', ויש להכשיר על ידי עירוי מים רותחים מכלי ראשון[9]. אך אין להכשיר באמצעות מגהץ[10].

דם בביצה משילוח הקן

בסייעתא דשמייא זכיתי לקיים מצוות שילוח הקן. את שתי הביצים שהיו בקן נטלתי ובישלתי. כשפתחתי את אחת הביצים כדי לאכול אותה גיליתי בה דם. האם הסיר טעון הכשרה? והאם הביצה השנייה מותרת באכילה?

ת. הביצה השנייה אסורה באכילה, והסיר טעון הכשרה[11].

שליחת עיצוב פירות לשמחת ידידו שהלווה לו כסף

ראובן ידידי משכבר הימים גמל עמי טובה גדולה, והביא לי במסירות ובטרחה מזוודה שנשכחה אי שם מחוץ לארץ. בנוסף לפני תקופה הוא הלווה לי סכום כסף גדול. כעת הוא אירס את בנו וברצוני לשלוח לאירוסין עיצוב פירות מפואר. האם יש בזה חשש ריבית?

ת. מותר לשלוח עיצוב פירות לבית המלוה אם אינו עושה זאת מחמת ההלואה. אך יש לחשוש לאיסור ריבית כאשר שולח את עיצוב הפירות לאולם עצמו[12].

המשך בעמ' ד'

מסוימת וחותך רק לפי מה שנוח לו. אולם דעת הגרי"ש אלישיב שכל שחותך במקום שנוח לו הוא בכלל מחתך. ולכן יש להקפיד לקרוע הנייר כלאחר יד על ידי שיחזיק את הנייר במרפק, ויקרענו במרפק השני. וראה בחוט שני (שבת פי"ח סק"א) שלכתחילה ראוי שלא לקרוע הנייר כלל, אלא יקנח בגליל ויגלגלנו לתוך המים בלא לתלוש.

5 יש פוסקים שכתבו להקל בפתיחת ברז מים אשר עלול לגרום להפעלת משאבות חשמליות המעלים ודוחפים את המים ממקום נמוך למקומות גבוהים. ועיקר ההיתר שכתבו הפוסקים הוא משום שאין זה אלא ספק פסיק רישיה שעל ידי פתיחת הברז תתחיל המשאבה לפעול, וכגון בבניינים שיש על הגג מיכל מים גדול ובזמן שהוא מתרוקן המשאבה ממלאת אותו, ונמצא שאין כאן פסיק רישיה שעל ידי פתיחת הברז תחל המשאבה לפעול, שהרי רק פתיחת הברז המרוקנת את המיכל מפעילה את המשאבה, ובצירוף עוד כמה טעמים להקל (ראה שו"ת משנה הלכות ח"ח סי' מז, שו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' רסב בשם הגר"מ פיינשטיין). אמנם במקרה שלפנינו שפתיחת הברז מפעילה את המשאבה בצורה ישירה, הדבר אסור.

6 שו"ת באר משה (ח"ח סי' לו), שו"ת שבט הלוי (ח"ד סי' פד), שו"ת משנה הלכות (ח"י סי' צ). וכ"כ בארחות רבינו (ח"ג עמ' עז) שהגרי"י קניבסקי הצריך בקטנים שהגיעו לחינוך המתנת שש שעות. ובספר חנוך לנער (הגר"י בלויא פר"ט הערה א) כתב לשער את ההמתנה לפי מה שדרכו לשהות בין סעודה לסעודה, שאם רגיל לשהות בין ארוחותיו שלוש או ארבע שעות כן ימתין בין בשר לחלב. ובשם הפני מנחם שההנהגה הראויה לומר לילד 'אנחנו ממתינים כך וכך שעות', ובדרך זו לחנך.

7 הגרי"ש אליישיב (אשרי האיש יו"ד פ"ה סכ"ד) הורה שעד גיל שמונה ימתין שעה, ומבן שמונה עד שתים עשרה ימתין שלש שעות, ומבן שתים עשרה ימתין כגדול שש שעות. וכ"כ בחוט שני (שבת סי' שמג) שרק קרוב לבר מצווה ימתין שש שעות שלמות. ובספר ילקוט יוסף (קצוש"ע יו"ד סי' פט סכ"א) כתב שאפילו הגיע לגיל חינוך אפשר להקל לו לאכול אחר כך מאכלי חלב חיוניים לצורך סעודה, מבלי לשהות שש שעות מאכילת הבשר, ומותר אף לתת לו ולהאכילו בידים, מפני שיש צער לקטנים להמתין שש שעות, אבל אין להקל בממתקים ושוקולד שיש בהם תערובת חלב, בתוך שש שעות למאכלי בשר. ומכל מקום נכון לחנך את הקטנים שנה אחת לפני גיל בר מצוה, שאז הם בגדר 'מופלא הסמוך לאיש', ולהזהירם שלא יאכלו מאכלי חלב אחר אכילת בשר, עד שישהו שש שעות בינתיים. וכיום נוהגים להקפיד גם בקטן שהגיע לחינוך [קודם גיל י"ב], ומחנכים אותו להמתין שש שעות, אך במקום צורך אפשר להקל.

8 אופן הכנת השניצל הוא שמטבילים בביצה ואחר כך בפירורי הלחם, ובדרך כלל לא נדבק בפירורים הבשר עצמו, ואף עם נדבק משהו בדרך כלל יש בו ששים נגד הבשר, ואף שדעת הט"ז (סי' קטז ס"ב סק"ב) דאפילו יש ששים יש להחמיר, אך הש"ך (נקודות הכסף שם), כתב דאם יש ששים מותר וכן דעת רוב הפוסקים, וכ"פ בספר כנה"ג (יו"ד סי קטז הגב"י אות כ"א), פר"ח (סק"ד), פרי תואר (סק"ד), בית לחם יהודה (אות ג), שו"ת שבות יעקב (ח"ב סימן ק"ד, הו"ד בפתחי תשובה סק"ג), שו"ת חתם סופר (יו"ד סי' ק"א), חכמת אדם (כלל ס"ח ס"א), שו"ת חוט השני (סימן ס"ז), שו"ת חות יאיר (סימן ס"ד), שו"ת בית שלמה (יו"ד ח"ב סי' ריח), שו"ת צפנת פענח (סי' רס"ד), שו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' רפח) פמ"ג (או"ח סימן תקי"ג משי"ז סק"ב), ערוך השלחן (שם ס"י), כף החיים (שם סקי"ב) ועוד.

9 שֵׁשׁ מטבח דינו ככלי שתשמישו בחמין וטעון הגעלה, ולדעת השו"ע (או"ח סי' תנא ס"כ) הכשרתו בעירוי רותחים מכלי ראשון. אך במשנה ברורה (ס"ק קיד) הביא שכיון שפעמים מניחים עליו דבר גוש רותח יש להכשירו על ידי אבן מלובן, שדינו ככלי ראשון ממש. שורש מחלוקת זו הוא במחלוקת השו"ע והרמ"א (שם ס"ו) לעניין הדין שהכשרת הכלים הוא כפי תשמישם, שלדעת השו"ע הולכים אחר רוב שימוש הכלי, ולדעת הרמ"א יש להכשיר בכלי ראשון אף קערות שרוב תשמישם הוא על ידי עירוי מכלי ראשון אם השתמש בו כפעם אחת. והנה לדעת השו"ע (או"ח סי' תנא ס"ו) שהולכים לעניין הגעלה אחר רוב השימוש בכלי, וכפי רוב השימוש בו כך הוא הגעלתו, נמצא שהשיש שרוב השימוש בו הוא בצונן אינו טעון הגעלה כלל. וראה בחזון איש (או"ח סי' קיט ס"ק טו) שכתב שכל מה שסובר השו"ע שהכלי נמדד כפי רוב תשמישו, הוא רק בכלי שהשתמשו בו לדברי איסור ברוב הפעמים בחמין, ובמיעוט פעמים ע"י אש, שבזה הולכים אחר רוב שימושו וניתן להכשירו בהגעלה ואינו טעון ליבון. אך כלי שהשתמשו בו רק לדבר היתר בחמין, ופעם אחת השתמשו בו לדבר איסור ע"י אש, טעון ליבון אף לדעת השו"ע, שהרי כל הכשרת הכלי באה מחמת השימוש ע"י אש. אמנם לכאורה אף זה אינו מספיק לעניין 'שיש מטבח', שאף שהשתמשו בו בדברי איסור אך רוב השימוש הוא בצונן ומיעוט השימוש בחמין ואם כן אינו צריך הגעלה אלא הדחה, וכמבואר בשו"ע (שם סכ"ה) לעניין כלי שתיה שדי להם בהדחה כיון שרוב שימושם בצונן, אף שפעמים נותנים בהם חמץ רותח. אלא שבפרי מגדים (או"ח סי' תנא א"א ס"ק כב) כתב שאין הולכים אחר רוב שימושו במיעוט המצוי, ולפי זה השיש טעון הגעלה אף לדעת השו"ע שהרי משתמשים בו בקביעות בחמין.

10 כפי שנתבאר לעיל אזי לדעת השו"ע השיש טעון הכשרה בעירוי מכלי ראשון, ולדעת הרמ"א השיש טעון הכשרה בעירוי מכלי ראשון והעברת אבן מלובן עליו. וכתב הרמ"א (יו"ד סי' קכא ס"ה) שכאשר אי אפשר להכשיר על ידי אבן מלובן מחשש קלקול הכלי יש לסמוך על דעת השו"ע ולהכשיר באמצעות עירוי, וכן הביא השער הציון (סי' תנא ס"ק נא). אמנם אף כלי שטעון הגעלה ניתן להכשירו על ידי ליבון, שהוא עדיף מהגעלה, וכתב הרמ"א (או"ח סי' תנא ס"ד) שבאופן זה די ב'ליבון קל', והוא על ידי שמלבנים אותו עד שאם יונח קש או פשתן בצד השני של הכלי הוא ישרף. ושיעור החום בליבון קל הוא 250-200 מעלות צלזיוס. אך דעת הלבוש (יו"ד סי' קכא ס"ד) והט"ז (או"ח סי' תנא סק"ח) והמגן אברהם (שם ס"ק כז) שאין צריך להרתיחו עד כדי כך, ודי ללבנו עד שהכלי בצד השני יתחמם כשיעור יד סולדת בו. [ובשו"ת ויען יוסף (או"ח סי' רעח) כתב שאין הכוונה ליד סולדת המבואר בהלכות שבת, שהוא כשיעור חום שכריסו של תינוק נכווה בו, אלא הכוונה לחום שהיד נכווית בו ללא מים, שהוא חם בהרבה משיעור יד סולדת בו עם מים, וכתב שכן נראה מדברי המרדכי (ע"ז רמז תתס) שמשם מקור דין זה, וכן המשמעות בדברי האחרונים שהשוו את שיעור קש נשרף בו ליד סולדת בו. אמנם בהליכות שלמה (פסח פ"ג הערה 12) נראה שסובר שהוא כשיעור יד סולדת המבואר בהלכות שבת]. וראה בשו"ע הרב (או"ח סי' תנא סט"ז) שכתב שמכל מקום נהגו העולם להחמיר וללבן בשיעור שקש נשרף עליו. ואף שיתכן ובשעת הדחק יהיה ניתן לסמוך על הפוסקים הנ"ל וללבן בשיעור יד סולדת, מכל מקום כאן אין זה שעת הדחק שהרי יכול לכסות את השיש וכך להשתמש בו, ולכן אם רוצה ללבן צריך ללבנו בשיעור שקש נשרף עליו. לגבי ליבון על ידי מגהץ, טמפרטורת המגהץ משתנה לפי סוג המגהץ והדרגה שנבחרה, ולא בכל מגהץ מגיעים לדרגת חום של קש נשרף בו. דרגת חום כזו על ידי מגהץ עלולה גם לקלקל את משטח הנירוסטה של בעלי הצימר. ועוד שלצורך הכשרת נירוסטה בהגעלה או ליבון, אין די בידיעת הטמפרטורה בלבד, אלא יש לוודא שהחום עובר לכל עובי המתכת ובאיזה אופן נפלט הבלוע ממנה. לכן גם אם המגהץ מגיע ל-200 מעלות צלזיוס אין להשתמש בו כדי להגעיל שיש או נירוסטה.

11 בשו"ע (יו"ד סי' סו ס"ב) מבואר שביצה שנמצא בה דם במקום הקשר [-החלק העכור בביצה, המחבר בין החלמון לחלבון] אסורה באכילה מהתורה. ואף כאשר הדם נמצא שלא במקום הקשר הביצה אסורה באכילה מדרבנן, והראשונים נחלקו באלו מקומות שהדם נמצא בהם הביצה אסורה, ולהלכה פסק בשו"ע (שם ס"ג) שרק כאשר הדם נמצא בחלמון הביצה היא אסורה, אך כאשר הדם נמצא בחלבון או בשאר מקומות, מוציא את הדם והביצה כולה מותרת. אך דעת הרמ"א (שם) שאף כאשר הדם נמצא בשאר מקומות הביצה כולה אסורה מחמת ספק. ורבים מבני ספרד גם נהגו כדעת הרמ"א שהביצה כולה אסורה מספק וכמבואר במחזיק ברכה (סק"ג) שנוהגים להחמיר ולאסור את כל הביצה כשיטת הרמ"א אף לבני ספרד, וכן כתב הבן איש חי (שנ"ב תזריע אות ח) שכך המנהג בבגדאד. והנה הרמ"א (שם ס"ד) כתב שאם בישל בסיר ג' ביצים ונמצא באחת מהן דם לא נאסרו שאר הביצים, כיון שמן התורה 'חד בתרי בטיל' ומדרבנן הצריכו ששים, ובאופן זה שאינו אלא ספק לא החמירו להצריך ששים. אך באופן זה שבישל בסיר רק ב' ביצים ונמצא דם באחת מהן, כיון שאין כאן ביטול מהתורה הביצה השנייה אסורה באכילה, ואף הסיר צריך הכשרה. ויש לציין שכל זה רק כאשר הדם הוא במקום האוסר מספק, אבל ביצה הנמצא בה דם באופן שאוסר אותה באכילה מהתורה, צריכה שישים ואחת ביצים כנגדה כדי להתירה באכילה, וכמבואר בשו"ע (יו"ד סי' פו ס"ה). ובש"ך (סי' סו סק"י) כתב להקל אפילו כאשר נתבשלו יחד רק ב' ביצים, ולפי שמהתורה אין צריך דוקא חד בתרי אלא צריך שההיתר יהיה יותר מהאיסור, וכיון שיתכן שביצת ההיתר גדולה במקצת מהביצה האסורה הרי זה כספק ואפשר להקל בזה. אמנם הט"ז (סק"ה) והפרי חדש (סק"י) והפרי מגדים (שפ"ד סק"י) והכריתי (סק"ז) והמנחת יעקב (ס"ק טו) והיד יהודה (פירוש הקצר סק"י) והרעק"א (ס"ד) כתבו שדוקא בבישל ג' ביצים יחד יש להתיר ולא בב' ביצים.

12 מתנה שהלוה היה רגיל ליתנה למלוה קודם ההלואה, מותר לו לתת למלוה אף אחר ההלואה שלא בפהרסיא וכמבואר בשו"ע (יו"ד סי' קס ס"ז) וז"ל: 'צריך המלוה ליזהר מליהנות מהלוה שלא מדעתו כל זמן שמעותיו בידו, אפילו בדבר שהיה עושה לו אף אם לא הלוהו. אבל אם נהנה ממנו מדעתו, מותר בדבר שהיה עושה לו אף אם לא הלוהו, ובלבד שלא יהא דבר של פרהסיא, כגון לדור בחצרו ולהשתמש בעבדיו'. והרי שמותר ללוה לתת למלוה מתנה כל שהיה נותנה גם ללא ההלואה. וראה בשו"ע הרב (ס"ז) שכתב שזה רק כאשר אינו נותן עתה מחמת ההלואה אלא משום סיבות אחרות. ולעניין נתינה בפהרסיא כתב הש"ך (סי' קסו סק"א) בשם הרא"ש שיש מפרשים שבאופן שידוע שקודם ההלואה היו אוהבים זה את זה כל כך שהיו משאילים חצר זה לזה אם היו צריכים, מותר להשאיל בפהרסיא גם לאחר ההלואה, ואינו אסור אלא רק בסתם בני אדם. וכן פסק בחכמת אדם (כלל קלא סט"ז) שאם הדבר ידוע שהיה עושה כן אף בלא ההלואה, מותר אפילו בדברים שבפרהסיא. אבל המהרש"ל (יש"ש ב"ק פ"ט סי' ט) כתב שאין להתיר באופן זה אלא דברים שאינן של פרהסיא, וכן פסק בשו"ע הרב (סי"א) שבדבר שבפרהסיא אסור אפילו אם היה עושה כן גם בלא ההלואה, וביאר בטעם הדבר, שכיון שהוא דבר שנראה לכל, ואין הכל יודעים שהיו אוהבים כן זה לזה מקודם, הרי זה נראה כריבית. ולפי"ז אין ללוה לשלוח עיצוב פירות לאולם שהמלוה עושה שם שמחה שהרי זה כנותן בפהרסיא, וכמו שכתב הש"ך (שם) לעניין קניית עליה למלוה בבית הכנסת שהוא נתינה בפהרסיא. וראה בנתיבות שלום (סי' קס ס"ז אות ז) שכתב שכל מה שאסרו נתינת מתנה בפהרסיא הוא משום שסתם הלוהה היתה יודועה לרבים וכמו שאמרו בגמרא שעדי השטר מוציאים קול על הלוה, אמנם בזמנינו שרוב ההלוואות אינם ידועות יש להקל בנתינת מתנה בפהרסיא, שהרי מי שיודע מההלואה יודע גם שהלוה היה נותן המתנה למלוה אף לולא ההלואה. וראה בברית יהודה (פי"י הערה יג) שהעיר כן ונשאר בצ"ע.

לשאלות בהלכה: 02-803-9999 שלוחה 8 | rav@abiryaakov.com
לתגובות: 9917936@gmail.com

הפלטה הרי זה כקטימה של חום האש שהרי חומה מועט ואין דרך לבשל בה, אבל סיר לבישול איטי מיועד ומתאים לבישול. ועוד שבפלטה אין כפתורים לשינוי החום והרי זה כגרוף שאין בו חשש חיתוי, אבל בסיר לבישול איטי יש כפתורים לשינוי החום.

וכדי להימנע מאיסור שהייה צריך לבשל את המאכלים מבעוד יום באופן שיהיו ראויים לאכילה לכל הפחות על ידי הדחק כשיעור 'מאכל בן דרוסאי', והוא שליש הבישול של המאכל (שו"ע או"ח סימן רנג סעיף א). [וראה בביאור הלכה (סי' רנג ד"ה ונהגו) שכתב שלכתחילה טוב להחמיר כשיטת השו"ע ולא להשהות ע"ג כירה שאינה גרופה וקטומה אפילו נתבשל כל צרכו. אך בשו"ע הרב ובחזו"א (סי' לז סק"ג ד"ה במ"ב ס"ק ג) נראה להקל לכתחילה כדעת הרמ"א].

עוד יש אפשרות להפוך את המכשיר ל'גרופה וקטומה' על ידי שעושים הפסק פח בין קדירת החרס לבין מכשיר החימום, אך בסיר שיש בו כפתורים לשינוי דרגת החום, צריכים גם להוציא את הכפתור שמווסת את החום כדי שלא יוכלו להשתמש בו בשבת ויהיה חשש חיתוי.

סגירת כפתורי החיתוי

בגמרא (שבת יח:) מצאנו עוד היתר לאיסור שהייה, להדביק את פי התנור בטיט, דכיון שכדי לחתות צריך לשבור הטיט שבפתח התנור ואינו מוכן לחיתוי אין חוששים שמא יחתה. וכן פסק הרמ"א (או"ח סי' רנד סעיף א). ולפי זה לכאורה הוא הדין שיכול לעקור את הכפתורים ממקומם בשבת, או להדביק עליהם דבק שקשה להורידו, או להניח מנעול על הכפתורים, דכיון שאינו נוח לחתות שוב אין חשש שמא יחתה, וא"כ מצאנו דרך להתיר איסור שהייה בסיר לבישול איטי שעקרו את הכפתורים ממקומם או להניח דבק חזק על הכפתורים. בחזון איש (או"ח סי' לו סק"ג, סי' לח ס"ק ב) אכן כתב להתיר עם מניח מנעול על התנור, אמנם יש שהחמירו (מהרש"ג ח"ב סי' נ, דברי יואל או"ח סי' יז) שאין מועיל רק באופן שכתבו חז"ל שטחו את פי התנור בטיט.

עוד יש לחלק שגם אם מנעול מועיל במקום לטוח בטיט, היינו דווקא בתנור שסגור בטיט ואינו רואה את הקדירה ואינו מתעורר לחתות בה, אבל בכיסוי הכפתורים של מכשיר חשמלי אינו מכסה את הקדירה, ועדיין יש חשש שיתעורר לחתות. וכן כתב לחלק הגרי"ש אלישיב (שבות יצחק ח"ב עמ' קכב). גם הגרש"ז אויערבאך (מנחת שלמה ח"ב סי' לד ס"ק כא) השווה לחשש שמא יטה בנר, שאין מועיל להניח את הנר במקום גבוה מאוד שאינו יכול להטות, וכתב שקשה להכריע להתיר איסור שהייה בעקירת כפתור הגז בכיריים. אמנם בנעילת חדר הסקה של מקוה הסכימו הגרי"ש אלישיב והגרש"ז אויערבאך שיש להקל (שבות יצחק ח"ב עמ' קכה), וטעמם מצד שהיא טבילה של מצוה ואין בה כ"כ חשש שמא יחתה. [ובארחות שבת (פ"ב סעיף יח) כתב להקל גם בכיריים ביתיות, וצ"ע].

איסור חזרה

עוד יש בשבת **'איסור חזרה'**, שאין להחזיר בשבת מאכל על גבי כירה שאינה גרופה וקטומה, כי בהנחה של דבר מאכל על גבי כירה רגילה שאינה גרופה וקטומה הוא נראה כמבשל, ולכן כל עוד שהמכשיר נידון ככירה שאינה גרופה וקטומה אסור להחזיר את הסיר בשבת לאחר שהוציאו אותו מהמתקן, ואפילו אם נתבשל כל צרכו מערב שבת ואפילו הוא מצטמק ורע לו, שהרי חזרה אסורה באינה גרופה וקטומה אף במבושל כל צרכו.

וגם באופן שיעשה הפסק פח בין הקדרה לבין מכשיר החימום, עדיין יש להסתפק לגבי חזרה, מאחר ועל אף שהמכשיר נחשב כגרוף וקטום, מכל מקום כאן שהוא מחזיר לתוך הכירה [ולא על גבה כמו בפלטה שמניחים על גביה] הוא נראה כמבשל בשבת, וחזרה לתוך הכירה בשבת אסורה אף בכירה גרופה וקטומה, וכמבואר בשו"ע (סי' רנג סעיף ב).

בנידון דומה נחלקו האחרונים אם מותר להכניס לתוך תנור שהומעט חומו למצב שהוא לא יכול לאפות אלא רק לשמור על החום (-מצב שבת), וגם אין בו כפתורים שאפשר לחתות בהם להחזיר למצב רגיל של התנור, ודינו הוא לענין איסור שהייה ככירה גרופה וקטומה, האם יש איסור חזרה מצד שנראה כאופה לפי שהוא מכניס לתוך התנור כדרכו בחול, בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סימן כח) אגרות משה (או"ח ח"ד סי' עד ס"ק כז) הגרי"ש אלישיב (שבות יצחק, שהייה וחזרה פ"ז אות ד) בשמירת שבת כהלכתה (פרק א סעיף יט), כתבו לאסור. אך בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סימן מח) כתב שדוקא במקום שאפשר לבשל גם מעל הכירה וגם בתוך הכירה, הבחירה של האדם להכניס לחמם בתוך הכירה מראה שהוא מבקש לבשל ממש, ודבר זה אסרו חז"ל, ולא בתנור שאין בו הוכחה מיוחדת שמבקש לאפות, שהרי אין בו מקום לאפות גם מבחוץ לתנור. ועוד שלא מסתבר שחז"ל אסרו לגמרי חזרה למי שיש לו רק תנור, ודווקא בכירה שאפשר לבשל מעל הכירה ובתוך הכירה, הקפידו חז"ל שלא יבשלו בתוך הכירה. [וראה במנחת יצחק (שם) שהוא דן בתנור שיש אפשרות לחמם גם מעליו, ואין ראיה שאינו מודה בתנור חשמלי שאפשר לחמם רק בתוכו].

ולכאורה הוא הדין בסיר לבישול איטי, שאין בו אפשרות לבישול מעל הסיר, שיש את שני טעמי ההיתר שכתב שבט הלוי, אבל לדעת האגרות משה הגרי"ש אלישיב ושמירת שבת כהלכתה אין להתיר. [בספר ארחות שבת (ח"א עמ' תקלח) כתב צד להתיר מחמת שהסיר הפנימי אינו מונח ממש על גבי הסיר החיצוני ואין זה נחשב שמכניס ל'תוך' הכירה, אך דבריו צריכים ביאור שהרי טעם האיסור משום שנראה כמבשל כשמחזיר למקום הבישול, והרי כך מבשלים בסיר לבישול איטי, וכמו שהעיר בארחות שבת לחילוק זה].

אמנם אם יתקין הפסק פח בין הסיר הפנימי לסיר החיצוני שממעט את חום המכשיר, יש בזה היכר ויהיה מותר להחזיר אף לתוכה. וכעין מה שכתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' עד אות כז) שאם עושים הפסק של פח מכל צד שממעט את חום התנור מותר להכניס לתוכו. ובמשנה ברורה (סי' שיח ס"ק צד) כתב שדי במה שאינו מניח את הסיר על גבי קרקעית התנור אלא על גבי סיר אחר, ובחזון איש (או"ח סי' לז ס"ק ט) תמה על דבריו שהרי חום התנור אינו מגיע מקרקעיתו רק מחללו, ומה מועיל מה שמניח על גבי סיר אחר, רק צריכים להרחיק בדפנות מכל עבר וכמו שכתב באגרות משה. וכתב בארחות שבת (שם) שמסתבר שגם לשיטת המחמירים, בסיר לבישול איטי אם כל גופי החימום נמצאים רק בתחתית הסיר הפנימי די במה שיניח פח בתחתית הסיר הפנימי, ואין צריכים להבדיל בפח מהדפנות שאין בהם גופי חימום.

איסור הטמנה

עוד יש בערב שבת **'איסור הטמנה'** שאסור חז"ל להטמין דברי מאכל מערב שבת בדבר המוסיף הבל, שמא יטמין מערב שבת בגחלים, ויבוא בשבת לחתות בגחלים לחזק חום התבשיל, ובסיר לבשול איטי שיש בו גוף חימום הוא דבר המוסיף הבל, רק שיש אומרים שמאחר והצד העליון שיש עליו את מכסה הסיר לא טמון בתוך המכשיר, נמצא שהדבר תלוי במחלוקת הראשונים (הו"ד בבית יוסף סי' רנג) לגבי הטמנה בקצת, ונחלקו בדבר להלכה השו"ע והרמ"א (שם סוף ס"א) במניח את הסיר ישירות על גבי גחלים, ובני אשכנז נוהגים כרמ"א דהטמנה במקצת לא שמה הטמנה.

גם לדעת הרמ"א שהתיר במניח על גבי דבר המוסיף הבל היינו כאשר שאר הכלי מגולה, אבל אם שאר כל הכלי מכוסה אפילו בדבר שאינו מוסיף הבל, על ידי הדבר שמוסיף הבל נעשה כל ההטמנה מוסיפה הבל ואסורה, ורק אם אינו מכוסה מכל הצדדים מותר. והנה סיר לבישול איטי פתוח מלמעלה בצד של המכסה, ונמצא לכאורה שאין כאן הטמנה, ועל פי זה יש שנהגו להשתמש בסיר לבישול איטי עבור החמין של שבת, אלא שכאשר הגיעה השאלה לפני הגרש"ז אויערבאך (בשנה האחרונה לחייו) והביאו לפניו סוגים שונים של סירים אלו, לאחר שיקול הדעת קבע שיש בהם איסור הטמנה, והטעם לפי שכך דרך הבישול בהטמנה ותיכננו את ההטמנה באופן מדויק שתועיל ולא שייך לומר כי מחמת שצד אחד מגולה אין כאן הטמנה. וכ"כ בשו"ת מנחת שלמה (ח"ב סי' לד ס"ק ה), והיא תשובה להגרי"מ רובין ונדפסה בספרו ארחות שבת (ח"א בירורים סי' ב).

גם הגרי"ש אלישיב (קובץ תשובות ח"ג סימן מג) כתב שהוא נחשב כהטמנה, הן משום שיש לחוש גם לדעת הפרי מגדים (סי' רנט משבצות זהב סק"ג) שבמגולה מצד העליון נחשב כהטמנה, והן על פי מה שכתב בשו"ע הרב (מהדורה בתרא סי' רנז) שאם כוונתו להוסיף חום אין מועיל מה שמצד אחד הוא מגולה. ועוד כתב שיש לראות במכסה של הסיר המשך של הסיר החשמלי שיוצר את ההטמנה. ולכן כתב שיש להניח מטבעות או אבנים מתחת הסיר הפנימי ובכך להרחיק אותו וליצור חלל מהסיר החיצוני כדי לבטל את ההטמנה בתחתית, וכתב שבצירוף מה שעל ידי ההגבהה הסיר החיצוני יוצא החוצה מתוך הכלי החשמלי, שוב אין להחשיב את הכלי לבישול איטי כמציאות של הטמנה.

ולפי טעמו יש להסתפק אם התיר בהרחקה על ידי מטבע מתחתית הסיר כאשר יש גופי חימום גם בדפנות הכלי. ובארחות שבת (ח"א עמ' קיג) כתב בשם הגרי"ש אלישיב 'לאסור בזה משום הטמנה כל זמן שרוב הקדרה מוקף בגופי חימום', וכיון שלפי תשובת הגרי"ש הנזכרת אין טעם לקבוע שהאיסור דווקא כאשר יש גופי חימום גם בדפנות, נראה לבאר כוונת הגרי"ש לאידך גיסא, שאם מגביהים את הסיר הפנימי בתחתית מהסיר החיצוני ושוב אין הטמנה מלמטה, ואז גם הדפנות של הסיר הפנימי יוצאות מתוך הסיר החיצוני, שוב רוב הסיר הפנימי אינו מוטמן בתוך הסיר החיצוני, ובזה אין לאסור. וכן נראה דעת הגרי"ש אלישיב ממה שהביאו בשם תלמידו הגרמ"מ קארפ בספר אשרי האיש (ח"ב פ"ד ס"ק יז). וכיון שטעמו משום שרוב הסיר אינו טמון, בוודאי ההיתר מועיל גם כאשר יש גופי חימום גם בדפנות של הסיר החיצוני לבישול איטי.

ועיין בספר ארחות שבת (שם) שהגרשז"א נקט שאין לצרף את תחתית הקדרה לחשבון השטח שאינו מוטמן, כיון שהחום מגיע מלמטה, והגם שאין כעת בתחתית 'הטמנה', אך כדי להתיר את מה שיש כאן מוסיף הבל צריכים שרוב הקדירה תהיה מוגלה לאוויר, וזה אינו נחשב מגולה לאוויר.

בספר ארחות שבת (ח"א בירורים סי' ב ס"ק כא עמ' תקלט) כתב ששמע מכמה תלמיד חכמים ששמעו מהגרש"ז אויערבאך שבסיר שגופי החימום נמצאים רק בתחתית הסיר ולא מן הצדדים, או שהם נמצאים רק בצדדי הסיר ולא בתחתיתו, אפשר להקל לשיטת הרמ"א דהטמנה במקצת לא שמה הטמנה. אמנם לא הוברר טעם ההיתר בזה, אחרי שכך היא דרך פעולת ההטמנה שבסיר זה, ולפי טעמי הגרי"ש אלישיב גם אין כאן טעם היתר, וצ"ע.

הגרש"ז אויערבאך כתב (מנחת שלמה שם) שניתן להקל לפי דעתו באופן שעושים הפסק של קדרה מפח בין קדרת החרס לבין מכשיר החימום באופן

המשך בעמ' ה'

השכרת דירה למגורי גויים

יש לי דירה באחת מערי הפריפריה. מתווך פנה אלי והציע שאשכיר את הדירה לפועלים זרים. האם מותר לי להשכיר להם או שיש בכך חשש איסור 'לא תחנם'?

ת. מותר להשכיר דירה לעובדים זרים שאינם עובדי עבודה זרה[13].

איסוף בקבוקים למחזור כאשר יש מי שהוחזק בכך

לפני כעשר שנים נפטר בשכונתנו הרב א', ילדיו שרצו לתרום לזכרו ספר תורה וכסף כמובן לא היה בידם החלו ברעיון מקורי: איסוף בקבוקים ואריזות שבגינן מובטח פיקדון לרוכשים לצורך מחזור, מכל בתי השכונה. במשך השנים התושבים התרגלו לרכז את כל הראוי למחזור בשקיות נפרדות ולהניח בחצר מסוימת בשכונה, משם היו נאספות בידי קבלן מחזור שהגיע עם משפחת א' לסידור בעניין זה. כעבור כעשר שנים הצטבר בידי המשפחה סכום שהספיק לכחצי ספר תורה והמשיך להצטבר. לאחרונה נפתח בפאתי השכונה בית כנסת בקראוון לאברכים צעירים, הללו ברובם לא מבני השכונה ולא הכירו את מבצע הבקבוקים של משפחת א', לכן כאשר באישון לילה התפרסמו על לוחות המודעות בכניסות לכל בנייני השכונה מודעות צבעוניות המבשרות על מבצע דומה למטרת רכישת ספרי נביאים לקהילה החדשה, קיבל הגבאי והמארגן ר' שמשון, טלפונים בהולים מתושבים רבים שעדכנו אותו על המבצע הקיים וה'מתנגש'. האם עליו להסיר את הפרסומים ולבטל את היוזמה שלו?

ת. הגבאי יכול להמשיך במבצע, אך אסור לו לפנות ולבקש באופן אישי מאלו שעד היום נהגו לתת את הבקבוקים עבור כתיבת הס"ת[14].

התחייב לשדכן ראשון כסף מחמת אי הנעימות

ראובן הציע שידוך לשמעון, לאחר מכן לוי הציע אף הוא את השידוך, ומשיקולי כדאיות העדיף שמעון להתעסק עם לוי, ומחמת אי נעימות שהיתה לו מול ראובן שניסה להתערב, הוא אמר לו שחלקו מובטח לו בכל מקרה. לאחר סגירת השידוך שמעון מסרב לשלם לראובן באומרו שהשדכן היה לוי, ומה שהבטיח לו תשלום היה מפאת אי נעימות.

ת. שמעון חייב לראובן כדין 'מציע ראשון', אך את מה שהבטיח לו מעות מחמת אי נעימות וכדי שלא יתערב, אינו חייב לשלם לו[15].

מטבעות שנמצאו בשקית גניזה

בדרכי לבית הכנסת הבחנתי בשקית גניזה שהונחה במיכל המיועד לכך. כאשר פתחתי את השקית לצורך בירור תכולתה, מצאתי בתוכה מספר מטבעות של מדינת שווייץ. מסתבר שהמטבעות הוכנסו לשקית בשוגג, והאדם שהשליך את הגניזה לא שם לב לכך. מאידך, השקית כבר הונחה במקום המיועד לפינוי, וככל הנראה אילו לא הייתי מוצא את המטבעות היו מתפנים יחד עם הגניזה. האם ניתן להחשיב מטבעות אלו כהפקר וליטלם לעצמי, או שחובה לנסות לאתר את בעליהם ולהשיבם?

ת. לגבי כסף יש כלל 'אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה' (ב"מ כא:), לכן בדרך כלל אנו תולים שהבעלים הבחין בחסרונם והתייאש מהם, והרי אלו של המוצא. אלא שבנידון זה המטבעות הרי לא אבדו מכיסו בדרך, כי אם הושלכו יחד עם שקית הגניזה שהונחו שם בטעות, ויתכן שבשעת ההשלכה הבעלים כלל לא ידע שאיבד אותם, וממילא יש כאן יאוש שלא מדעת[16]. למעשה מאחר שהשקית כבר הונחה במקום המיועד לפינוי, נראה שהוא נחשב כזוטו של ים, שאפילו לא התייאש התורה התירה והרי אלו שלו[17]. ומכל מקום אם יש סימנים בשקית לדעת מי המאבד, לפנים משורת הדין יש להשיב האבידה לבעליה[18].

ילד השוכר ששברה כלי בדירה המושכרת

שכרתי דירה לתקופה קצרה, ובמהלך השהות בה שיחק בני הקטן במטבח, ובשוגג נפל מידו אחד מכלי הבית ונשבר. מדובר בכלי שהיה שייך לבעל הדירה ונמצא בדירה כחלק מהציוד שהועמד לרשות השוכרים האם אני, כהורה וכשוכר הדירה, חייב לשלם לבעל הדירה את שווי הכלי שנשבר?

ת. השוכר חייב לשלם מדין שומר, מפני שהתחייב לשמור על הבית השכור[19], ובפרט באופן שכתוב בחוזה שהשוכר צריך להשיב את הבית כמו שקיבל, כפי שבדרך כלל מופיע בכל החוזים, הרי הוא חייב לעמוד בהתחייבותו ויש לו לתקן כל דבר שנשבר[20]. אמנם לולא דיני שומר, ממדיני מזיק לא היה מתחייב, לפי שאין האב חייב על נזקי בנו קטן.

---

13 במשנה (ע"ז כ:) נחלקו תנאים בדין השכרת בתים לעכו"ם בארץ ישראל, לדעת רבי מאיר אסור להשכיר להם בתים ושדות ולדעת רבי יוסי בתים מותר ושדות אסור. ובגמרא אמרו (כא.) שטעם האיסור הוא גזירה שמא ימכור לו הבית או השדה בארץ ישראל ויעבור על 'לא תחנם'. ופסקו הרמב"ם (עבודה זרה פ"י ה"ג) והטושו"ע (יו"ד סי' קנא ס"ח) שבארץ ישראל אין מוכרים להם בתים ולא שדות, אבל משכירים להם בתים וכדעת רבי יוסי, אך אין משכירים להם שדות משום שמפקיע אותם ממעשר. ובט"ז (שם סק"ו) ביאר שמדאורייתא אין איסור להשכיר בית לעכו"ם בארץ ישראל משום ששכירות אינה נחשבת נתינת 'חניה בקרקע', ורק בשדות אסרו חכמים משום שמפקיע אותם ממעשר. אמנם כתב השו"ע (שם ס"י) שאף במקום שהתירו להשכיר לגוי, לא התירו אלא לאוצר וכיוצא בו אבל לא לדירה, ולפי שמכניס לתוכה עבודה זרה בקביעות ועובר על מה שנאמר (דברים ז כו) 'לא תביא תועבה אל ביתך'. אך הרמ"א כתב שהאידנא נהגו להשכיר אף לדירה כיון שהגויים אינם מכניסים ע"ז לבתיהם. והש"ך (סק"ק יז) הקשה שהרי אנו רואים שהגויים מכניסים ע"ז לבתיהם, ותירץ ד' תירוצים: א. שאין הגויים נקראים עובדי ע"ז והע"ז שלהם אין לה שם ע"ז, אך כתב שזה דוחק. ב. שבזמן הרמ"א לא הכניסו ע"ז לבית, ואח"כ התחילו להכניס. ג. שבדיני הגויים נחשבת השכירות כקנין גמור לזמן, ובארצות שיד הגויים תקיפה, דנים את הגוי השוכר מישראל כדיני הגויים, ובית המכור לגוי לזמן חשוב כשלו, ואין איסור בהכנסת עבודה זרה לתוכו. ד. שמאחר שישראל שבאותן ארצות מחויבים בתשלום מס על בתיהם, אין הבתים מיוחדים להם, ואין איסור בהכנסת עבודה זרה לתוכם. וראה בש"ך שנקט לעיקר כב' התירוצים האחרונים, וכיון שאין זה שייך בארץ ישראל נמצא שאסור להשכיר דירה לגוי כשיש חשש שיכניס בה ע"ז. ובשו"ת פני יצחק (ח"ה יו"ד סי' א) הארוך בעניין זה ומסקנתו שיש להקל ע"י שהישראל יפקיר את הזכות שיש לו בבית בזמן השכירות, ואז אינו עובר ב'לא תביא תועבה אל ביתך' כיון שאין זה ביתו, וכתב שיכול להפקירו בינו לעצמו וכמבואר בשו"ע (או"ח סי' רמו ס"ג) לעניין בהמה המושכרת לגוי בשבת. ועוד כתב להקל ע"י שיקנה לגוי אף את גוף הקרקע למשך כל ימי השכירות. אך ראה בשו"ת יש מאין (סי' יז) שהקשה עליו שיש לחוש שעובר משום 'לא תחנם', ומסקנתו שיש להחמיר בזה, וכן נקט בשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' מב). אמנם מכל מקום מותר להשכיר לגוי מוסלמי שאין דינו כעובד ע"ז או לגוי שיודע שאינו אדוק בע"ז. ובשם הגר"ש וואזנר מובא שבשעת הדחק יש להקל להשכיר דירה לגוי כאשר העבודה זרה מונחת בתוך תיק השייך לגוי, לפי שמבואר בשו"ע (חו"מ סי' ר ס"ג) שכליו של אדם שמונחים במקום שיש לו רשות להניחם הרי הם כחצירו, ונמצא שאין המשכיר עובר ב'לא תביא תועבה אל ביתך' שהרי זה כנמצא ברשות אחרת ולא בביתו. ויש לציין שכל זה כאשר אין דירות בבניין או באיזור שמושכרות לגוי, אך כאשר יש עוד ב' דירות המושכרות לגוי יש לחשוש למה שכתב השו"ע (שם ס"ט) שאסור למכור או להשכיר לג' גויים בשכונת היהודים.

14 נחלקו הראשונים האם האיסור של 'עני המהפך בחברה' נאמר אפילו בהפקר מציאה ומתנה: דעת רש"י (קידושין נט. ד"ה עני) והרמב"ן (ב"ב נד: ד"ה נכסי) והרי"ד (קידושין נט. ד"ה עני) שיש באופנים אלו איסור 'עני המהפך בחברה', ולפיכך אם אחד עשה פעולה כדי לזכות מן ההפקר או להגביה מציאה ועדיין לא זכה בה, אסור לאחר לזכות בה. וכן לענין מתנה, שאם סיכם עם משהו לתת לו מתנה ועדיין לא נתן, אסור לאחר להשתדל אצל הנותן שיתן לו את המתנה. אמנם דעת ר"ת (קידושין נט. תוד"ה עני) והרא"ש (קידושין פ"ג סי' ב) והטור (חו"מ סי' רלז) והרשב"א (קידושין שם) והריטב"א (קידושין שם, ב"ב כא: ד"ה האי) ורבינו יונה (ב"ב שם ד"ה עלה) שכל האיסור של עני המהפך הוא רק כשיש לשני אפשרות להשיג חפץ דומה ממקום אחר, שבזה אין לו לקנות החפץ שהשתדל בו אחר להשיגו, אך הפקר ומתנה שאין מצוי להשיג אותם ממקום אחר אין בזה איסור. להלכה הביא בשו"ע (חו"מ סי' רלז ס"א) את ב' השיטות ולא הכריע, והרמ"א כתב שם שהעיקר כסברא שאין בזה איסור. אמנם בשו"ע הרב (הפקר והשגת גבול ס"י) כתב שבעל נפש יחמיר לעצמו בזה. ומבואר ברמ"א (חו"מ סי' קנו ס"ה) שמי שיש לו עכו"ם מערופי"א [-מלשון 'רגילות', וכגון שהוא רגיל להלוות לנכרי זה בריבית], יש מקומות שדנים שאין לישראל אחר לירד לחיותו ולהתעסק עם העכו"ם ההוא, ויש מקומות שאין דנים. ומקור איסור זה הוא ממה שאמרו בגמרא (ב"ב כא:) שיש חיוב להרחיק מצודות הדגים ממצודות חבירו ולפי ש'שאני דגים דיהבי סיהרא', והיינו שדרך הדגים לרוץ למקום שראו שם מזונות, וכיון שחבירו הכיר את מקום חור הדג והניח לו שם מזונות ובטוח בו שילכדנו, הרי הוא כאילו כבר בא לידו, ואסור לאחר להזיקו. וראה בסמ"ע (סי' שפו סק"י) שכתב שכל האיסור הוא דוקא במחזר אחריו, אבל אם הלוקח בא מאליו למוכר מותר לו לירד למלאכה זו אפילו שמנשל את הראשון, ואף אינו נקרא רשע משום 'עני המהפך בחברה', וכן נקט לדינא החת"ס (שו"ת חו"מ סי' קעה), והובאו דבריו בפתחי תשובה (סי' קנו סק"ח). אמנם ראה בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קנא) שכל זה הוא רק כאשר הקונה הוא גוי, ולפי שבגוי שייך הסברא שנכסיהם הם כהפקר ולא זכה הישראל ברווח, אבל בלוקח ישראל אסור משום מערופי"א אף כאשר הלוקח בא מאליו ועובר בגזל ולפני עוור, וכן כתב בפתחי חושן (גניבה פ"ט הערה כב). ויש לציין שבשו"ת מהרש"ם שם מדובר בשו"ב שמינוהו הקהל ולכך כתב שאפילו לדברי הסמ"ע כבר זכה בשיעבודו ויש בזה איסור.

15 ראה בהרחבה בספר מכתלי בית הדין (ח"ד סי' כד). כשמתחייב שכר עבור 'אי-הפרעה' דעת החתם סופר (שו"ת יו"ד סי' ט), הכסף הקדשים (סי' קפה סעיף א) ותשובת בית דוד (חו"מ סי' ד, מובא בפת"ש סי' קעו סק"ד) והחזו"א (אבהע"ז סי' קמח לדף נב:) שההתחייבות לא חלה. ואמנם גם לשיטת המחנה אפרים (שכירות סי' יח) דאם נתחייב לפועל שלא יתעסק במסחר חלה ההתחייבות, נראה שהוא דוקא באופן זה שהפועל הפסיד או שנמנע ממנו ריווח מחמת דברי בעל הבית, משא"כ בנידון השדכן שבלאו הכי לא היה ממשיך עמו ונמצא שלא הפסיד כלום.

16 דקיימא לן כאביי (ב"מ שם) דלא הוי יאוש, והיינו אף שכאשר יוודע לבעליו בוודאי יתייאש, כל שלא נתייאש בפועל ואמר בדעתו 'ווי לחסרון כיס' לא הוי יאוש.

17 באופן זה שמצא את המטבעות בתוך שקית, נראה שלא סביר שמטבעות אילו יימצאו שוב על ידי בני אדם ודינם כזוטו של ים המבואר בשו"ע (חו"מ סי' רנט ס"ז): המציל מהארי והדוב וזוטו של ים ושלוליתו של נהר הרי אלו שלו. ואמרו בגמרא (ב"מ כד.) דאפילו שהבעלים אינם יודעים שנאבד להם ונחשב יאוש שלא מדעת, מ"מ באופן זה זכה בה המוצא, לפי שהמציאה היא בגדר הפקר. ומקור הדין שכל דבר שעתיד בוודאי ללכת לאיבוד חשיב זוטו של ים, מדברי הרמ"א (סי' רסד ס"ה) בנסדקה חבית של דבש, שכתב שאפילו לא נשפך הדבש עדיין רק שנשבר הכד כל כך שהיה נשפך אם לא הציל, הוי הפקר. ואף השולחן ערוך (שם) שחולק וס"ל שכל שהוא עדיין בתוך החבית אינו הפקר, ראה בספר יד המלך (על הרמב"ם גזילה ואבידה פי"ב ה"ה) שדעת השו"ע שאע"פ שחשיב הפקר מ"מ חביתו חוזר וזוכה לו, וזה לא שייך כאן. ובספר זקן שמואל (על הטור שם) כתב שזהו מפני שבעל הדבש סבור שחבירו שעומד כאן יציל. ואע"פ שלעניין מצא כלים קטנים באשפה העשויה לפנותה נוטל ומכריז (סי' רס סי"א), ולא אמרינן דחשיב זוטו של ים, נראה שבזמנם היה באופן שעד שיפנו את האשפה היו אנשים אחרים העוברים שם או שבאים להתפנות מבחינים באבידה ואינה אבודה מן העולם. משא"כ בנידון זה שאין מדרך העולם לפתוח שקיות שבתוך הגניזה. אמנם גם בזמננו ישנם אופנים שלא יהיה בגדר זוטו של ים כגון במקומות שלא מרוקנים את הגניזה אלא לעתים רחוקות ומצא את האבידה מחוץ למתקן הגניזה, מפני שמצוי הדבר שאנשים מחטטים לראות אילו ספרים וכדומה יש בגניזה, ויהיה דינו כמוצא כלים קטנים באשפה ואם יש סימן יש להכריז, אך בשאלה זו שכבר הייתה השקית בתוך המתקן נראה שאינו מצוי שיראוהו אנשים והוי זוטו של ים.

18 ואם יש סימנים במטבעות או בשקית שהונחו שם, לפנים משורת הדין הטוב והישר להכריז על האבידה ולהשיבה לבעליה. לדעת השו"ע (סי' רנ"ט סה) הוא עניין של חסידות, ואילו לרמ"א (שם וראה פת"ש סי' יב סק"ו בביאור שיטתו) חובה לעשות לפנים משורת הדין וכופין על כך בדברים, אא"כ המוצא עני והמאבד עשיר שאז אין צורך לנהוג לפנים משורת הדין.

19 ראה בהרחבה מכתלי בית הדין (ח"ג סימן כד), שמדין שומרים אין את הפטור של קטן שהזיק, שהרי קיבל את השמירה גם על כך שבני ביתו לא יזיקו שעל דעת כן השכירו לו. וכ"כ תוס' (ב"ק כא: ד"ה אדם) במפקיד ביתו אצל חברו לשמירה ויש שם חרש שוטה וקטן שיש לו להזהר שלא ידלגו מלמטה למעלה וישברו כלים עיי"ש. וביאר בנמוקי יוסף (ס: מדפי הרי"ף) דפושע הוא דאיבעי ליה לאסוקי אדעתיה דמדלגי בכל ענין בין מלמטה למעלה או איפכא. אמנם אם הזיק בגוף הבית או במה שמחובר אליו אין לחייבו מפני שאין שמירה בקרקעות ומבחוצר לקרקע, ולכן על נזקי הבית והדברים המחוברים לו פטור כיון דאין עליו חיובי שמירה בהם ועל המטלטלים חייב. מלבד אם התחייב על כך בחוזה להדיא.

20 שכל שתנאי שבממון קיים (סי' שטו ס"ב).

לשאלות בהלכה: 02-803-9999 שלוחה 8 | rav@abiryaakov.com
לתגובות: 9917936@gmail.com

המשך מעמ' ג'

שיתמעט קצת החום, והוסיף שטוב שהפח יהיה בולט לחוץ וניכר, ואין די בנייר אלומיניום, ובאופן זה אפשר להקל שאין כאן הטמנה אסורה. אך גם זאת לא התיר אלא בתנאי שהתבשיל יהיה מבושל כל צרכו מערב שבת, כדי לצרף את שיטת המרדכי שבתבשיל המבושל כל צרכו לא גזרו איסור הטמנה במוסיף הבל (כן ביאר דבריו בארחות שבת שם).

והנה לבני עדות ספרד, הרי דעת השלחן ערוך (סימן רנג סעיף א) שאפילו הטמנה במקצת שמה הטמנה, וחומר האיסור גדול יותר, אך מכל מקום כתב הגר"ע יוסף שמותר להשתמש בסיר בישול איטי לצורך חמין הנאכל בשחרית של שבת, מכח ספק ספיקא, שמא הלכה כהדעות שכל שמטמין לצורך מחר אין איסור הטמנה, ושמא כל שאינה מכוסה למעלה בבגדים לא נחשב הטמנה.

גם דעת האגרות משה להתיר (מסורת משה ח"א או"ח אות רטז, ח"ג אות קמט) וכן דעת הגרח"פ שיינברג (אוצרות השבת עמ' תקיט), וכתב שם שמהות הכלי הוא כלי לבישול ואין מהותו כלי של הטמנה, וסברא זו להקל הזכיר גם הגרי"ש אלישיב (אשרי האיש ח"ב פ"ד ס"ק יז). גם הגר"ש וואזנר השיב להגרי"מ רובין (ארחות שבת ח"א עמ' תמג, שו"ת שבט הלוי ח"ט סי' נב) כי הגם שיש מקום להחמיר בוודאי שיש מקום למקלים לסמוך להתיר. ועוד כתב (שו"ת שבט הלוי ח"ט סי' נג) 'ופשיטא דמאן דמיקל כתורה עשה, אלא דמי שהחמיר לעצמו יש מקום להצדיק חומרתו'. וכן העלה בתשובות והנהגות (ח"ג סי' קו) שיש לסמוך על המנהג להתיר, והמחמיר יחמיר לעצמו.

תרמוסטט

באופן שגוף החימום עובד על **תרמוסטט**, בסיר כזה צריך להיזהר גם מלגרום את חידוש הזרם החשמלי בשעה שהתרמוסטט ניתק אותו, לכן במצב כזה ברגע שנטל לידיו את הסיר הפנימי והדפנות הצטננו אסור להחזירו, משום שהתרמוסטט יחדש מיד את הזרם החשמלי.

להלכה:

א. סיר לבישול איטי כיון שהוא כלי בישול שאינו גרוף וקטום, יש בו איסור שהייה מערב שבת ויש לבשל את החמין לפני שבת לפחות עד למצב ראוי לאכילה ("כמאכל בן דרוסאי", שליש בישולו), **או להניח בו** (סמוך לשבת) **בשר חי שמתבשל באיטיות, ולא יספיק להיות מוכן לאכילה בליל שבת.**

ב. לקראת שבת יש להעביר את הכפתור למצב 'איטי' (LOW) או 'מהיר' (HIGH), אך לא מצב אוטומטי (MED) הפועל לפי תרמוסטט. הסיבה לכך: הוצאת הסיר כולו להגשה גורמת מיידית לקירור הדפנות, וקיים חשש סביר להפעלת החימום מייד.

ג. אין לכסות את מכסה הסיר במגבת וכדומה משום הטמנה.

ד. בארץ ישראל נהגו להחמיר בסיר לבישול איטי כדעת הגרש"ז אויערבאך והגרי"ש אלישיב החוששים להטמנה גם במכסה גלוי, ולדעת הגרי"ש אלישיב יש עצה שיגביהו מעט את הסיר הפנימי, ע"י הנחת כמה אבנים או מטבעות מתכת וכיו"ב מתחתיו, כך שיהיה חלל בין תחתית הסיר הפנימי לסיר החיצוני ויתבטל שם ההטמנה, וגם על ידי זה יחרוג הסיר הפנימי מעבר לדפנות הסיר החיצוני, ובזה עיקר הסיר אינו מכוסה ושוב אין חשש להטמנה. אולם הגרש"ז אויערבאך סבר שכיון שהתחתית אינה גלויה לאוויר העולם אין זה נחשב שרוב הסיר גלוי ואינו מוטמן.

בחוץ לארץ יש רבים שהתירו שימוש בסיר לבישול איטי, וכן הייתה דעת האגרות משה להיתר, ודעת שבט הלוי ותשובות והנהגות שמעיקר הדין מותר, והמחמיר יחמיר לעצמו.

ה. מאחר ומדובר בסיר לבישול ולא ב'פלטה של שבת', אין להחזיר את הסיר הפנימי אל המעטפת החיצונית החמה בשבת עצמה מצד 'איסור חזרה'.

[ויש מי שכתב שאם גופי החימום רק בתחתית הסיר די לענין איסור חזרה במה שיניח שם פלטת מתכת להבדיל מגוף החימום שבתחתית, אך לשיטת המחמירים עדיין צריך לחוש לאיסור הטמנה וכנזכר].

למי שייכות שטרות הדולרים שנמצאו בבית הסבא הנפטר

יאוש מממון שאינו מסוים

מעשה שהיה. יהודי מבוגר מהעיר ירושלים תובב"א שבק חיים זקן ושבע ימים. לאחר פטירתו גילו בניו ובנותיו על תופעה מעניינת, עליה לא היו מודעים לפני כן; כסף רב – אותו הרוויח ביושר בדרכים מגוונות – נוהג היה להחביאו בביתו בשטרות של דולרים. כעת החלו היורשים בחיפושים בכל רחבי הבית, שטרות דולרים נמצאו בכל מיני חורים וסדקים, בין רהיטי המטבח, בארונות החדרים, כך גם במעבי הספרים שבסלון, במקומות צפויים ובלתי צפויים, הסכום שהצטבר היה גבוה מאוד. לאחר סריקות נרחבות וכשכבר ראו שאינם מוצאים דבר, חדלו מן החיפושים ועמדו למכור את הנכס.

ביום מן הימים מכרו היורשים את הבית ליהודי אמיד מחו"ל, כשזה מצידו סיפר שמתכנן לערוך שיפוצים כלליים בדירה, אולם אמר למוכרים כי עד שיתחיל בשיפוצים יקח עוד כחצי שנה, ובינתיים אינו דורש את פינוי תכולת הבית. לאחר כמה חודשים, הושארה הודעה בקו הטלפון המשפחתי כי כל נכד יכול לבוא לבית הסבא ולקחת חפצים או ספרים בהם יש לו חפץ או למזכרת, בטרם ישליכו את כל אשר הבית.

מספר אחד הנכדים, כי מאחר ושמע שהסבא החביא הרבה כסף בדירה, החליט לנסות את מזלו ולחפש בין דפי הספרים, בעודו מנפנף באחת הגמרות הגדולות, נפלה על הרצפה חבילת שטרות בסכום 2,700 דולר. כעת הוא בא לשאול למי שייך הכסף, האם יכול לקחתו לעצמו, או שמא הוא שייך ליורשים?

תשובה:

הנה שלושה בעלי דין נוגעים בספק זה, למי שייך הכסף הנמצא: א. היורשים. ב. בעל הדירה. ג. הנכד המוצא. לכל אחד מאלו השלושה יש דררא דממונא להסתפק אולי הכסף שייך לו.

שמא הכסף שייך לבני הזקן שהרי ירשו את ממונו, ומאחר ולא ידעו מקיומו, יש לומר שמעולם לא היה כאן יאוש מצידם. במידה ונאמר שכן היה כאן יאוש, עדיין יש להסתפק מי הוא זה ואיזהו שזכה בכסף במעשה קניין. האם זכה בו הנכד המוצא שהגביהו וקנה אותו בקניין הגבהה וקנין יד, או שמא קונה הדירה שכבר השלים את רכישתה, הוא זה שקנה את המציאה בקניין חצר עוד בטרם הגביה הנכד את המציאה.

ובמושכל ראשון יש לומר שלא היה כאן יאוש כלל, כמו שאכן ציין הנכד ששאל לרב מורה הוראה, וזה השיבו כי הכסף שייך ליורשים מפני שלא ידעו מקיומו כך שלא ניתן לומר שהם התייאשו ממנו, ואכן הוא מילתא דמסתבר, שהלא אילו היו יודעים שהכסף קיים וודאי לא היו מתייאשים ממנו ומחפשים אחריו, ועל כל פנים הוא "יאוש שלא מדעת" דקיימא לן כאביי (ב"מ כא:) דלא הוי יאוש (חו"מ סי' רסב ס"ג).

אכן זה ברור כביעתא בכותחא באופן שלא היו יודעים היורשים כלל מעצם ההיתכנות להימצאות ממון שהוריש אביהם ושהחביאו במקום נסתר, בוודאי לא שייך בזה גדר יאוש. אולם בעובדא זו נראה כי באמת הוי יאוש גמור.

אולם במעשה זה, אף שלא ידעו מדבר קיומן של אותן שטרות מסוימות אלו, מכל מקום הלא ידוע ידעו שהיה הזקן מחביא בכל מיני מקומות משונים ברחבי הבית, ולא חדלו מלחפש רק כאשר ראו שהחיפושים אפילו חרס אינם מעלים בידם, ולאחר שראו שכך הם פני הדברים הסיקו אחת מהשתיים: או שבאמת הצליחו למצוא הכל ולא קיים כסף נוסף, או שסברו כי אף אם יתכן וישנן עוד שטרות כסף מוצפנים אי שם, אך קצרה ידם מלהגיע אליהן. כך או כך, ברור שהתייאשו מלמצוא יותר והתקדמו הלאה למכירת הנכס. ההוכחה לכך, שהרי היורשים היו נכונים ומזומנים לזרוק כל תכולת הבית, וכבר עמדו כפסה לקראת פינוי כל רהיטי הבית לזבל וכן את הספרים אחר כבוד לגניזה הכללית, וכיון שהסכימו בדעתם לכך וודאי כבר התייאשו מלמצוא עוד אף אם באמת יש עדיין כסף. [לאחר שייזרקו לזבל הרי זה בוודאי בגדר "זוטו של ים," אמנם כעת אינו בגדר זה ומצד יאוש אתינן עלה, שבוודאי כבר התייאשו ממנו].

אלא שיש לדון האם שייך גדר יאוש מממון שמעולם לא הייתה לבעליו ידיעה עליו, כי לכאורה יאוש משמעותו שאומר 'וי לי לחיסרון כיס', והיינו שהמאבד את התקווה מלמצוא את הממון שאיבד, לא כן בנידון זה שלא שייך לומר שהתייאשו מהממון, שהרי לא נודע להם אי פעם שיש להם אותו בכדי לומר שמתייאשים ממנו. אך נראה להוכיח שביאוש אין צריך ידיעה גמורה על החפץ כדי להתייאש ממנו, אלא מספיק שיודע שיתכן ויש לו ממון אך שהוא מתייאש למוצאו, ואף שלא ידע מדבר קיום המעות, שייך בו יאוש.

בהקדם יש להביא את סוגיית הגמרא בפרק אלו מציאות (ב"מ כה: כו.) במי שמצא בגל ובכותל ישן מטמון ישן שהעלה אבק וחלודה, שהדין הוא "הרי אלו שלו" ויכול לקחתם לעצמו, והטעם אמרו שם דאמרינן של אמוריים הם, והיינו שזו אבידה ישנה מאוד שבוודאי המאבד כבר התייאש ממנה, וכן נפסק בשו"ע (חו"מ סי' רס ס"א), מטמון ישן בכותל ישן הרי אלו שלו.

והראשונים עמדו על הקושיא מדוע לא אמרו שבעל הכותל זכה באבידה בקנין חצר, ומצינו כמה מהלכים בזה: תוס' (שם כו. ד"ה דשתיך) תירץ מפני שאין האבידה הווה לימצא, והיינו שאין קונה בקנין חצר דבר שיתכן ולעולם לא ימצאנו, וכעי"ז כתב הרמב"ם (גזילה ואבידה פט"ז ה"ח) שאבידה זו אבודה ממנה ומכל אדם, וברא"ש (ב"מ פ"ב סי' ט) כתב שלא קנה אותה מפני שהגיע לחצירו לפני יאוש, ובמרדכי (ב"מ סי' רנח ור"ס) תירץ, מפני שאין קונה בקנין חצר דבר שאינו רגיל לבוא.

עוד כתב המרדכי (ב"ב סי' רנט) בשם רבינו ברוך דבר מחודש: דלא אמרינן חצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו אלא הפקר גמור, אבל לא אבידה אפילו היכא דאיכא יאוש, כיון דאילו הוה ידע ליה לא היה מפקירו". ובנתיבות (סי' רס סק"א) תמה על הסמ"ע (סק"ב) שהביא להלכה את המרדכי

המשך בעמ' ו'

ליבון דהלכתא
הרה"ג פנחס מנחם גביוף

בדין המברך בטעות ברכה אחרונה

חיים ושלום בער ישבו זה לצד זה בשמחת ה"שולעם - זוכער", כשסיים חיים לברך ברכת בורא נפשות בכוונה מתוך סידור, בטבעיות וללא כוונה לקח ממנו שלום בער את הסידור ובירך גם הוא, כשסיים במילים "חי העולמים" הוא שם לב שהוא מברך בטעות וכלל לא היתה בכוונתו לסיים! וכעת נותר בשאלה האם מותר לו להמשיך ולאכול בלי ברכה מכיון שלא היה היסח הדעת או מכיוון שברך ברכה אחרונה התחייב לברך שוב ברכה ראשונה גם בלי היסח הדעת?

תשובה:

בשו"ע (אור"ח סי' קצ ס"ב) כתב אחר ששתה כוס של ברכת המזון יברך ברכה אחת מעין שלש. וכתב הביאור הלכה (ד"ה יברך) ואם דעתו לשתות עוד לא יברך אחריו אלא לבסוף (טור), וכתב המגן אברהם דאם טעה ובירך אחריו **אין** צריך לברך בתחילה, כיון שהיה דעתו לשתות עוד.

ועיין בחידושי רעק"א מתשובת קרית מלך רב שדוקא אם טעה **בדין** כגון דחשב שצריך לברך ברכה אחרונה אע"פ שרוצה לשתות עוד, אבל אם **שכח** שיש לו לאכול עוד ובירך ברכה אחרונה צריך לברך על מה שיאכל אחר כך. והאליה רבה מסתפק בדינו של המגן אברהם. והבגדי ישע ומאמר מרדכי **חולקים** על המגן אברהם ודעתם דברכה אחרונה הוא סילוק גמור בכל גווני ועל כן למעשה צריך עיון. ע"כ דברי הביאור הלכה.

(ומחמת דברי האליה רבה כאן כתב המשנה ברורה (סימן קל"ז ס"ק י"ג) לגבי מי שקרא בתורה רק שני פסוקים וכבר בירך ברכה אחרונה, שכשחוזרים לקרוא ג' פסוקים יחזור ויברך לפניה דלא כמגן אברהם)

בשולחן ערוך הרב (סי' קצ ס"ז) כתב: ואם היה בדעתו לשתות עוד וטעה ובירך ברכה אחרונה **אין** צריך לברך ברכה ראשונה כיון שהיה בדעתו לשתות עוד ובירך בטעות. בחיי אדם (כלל מ"ט סי"ד) **מחלק** בין ברכת המזון דהוי היסח הדעת וסילוק מוחלט אפי' בטעות לבין שארי ברכה אחרונה, אבל בשאר פוסקים לא מצינו חילוק בין הברכות.

בכף החיים (סי' קצ סק"ח) כתב שכיון שיש בזה מחלוקת לא יאכל עוד עד שיהיה לו היסח הדעת גמור כגון לצאת מהמקום ושהיית זמן מה, או שיבקש מאחר שיוציאנו בברכה, ואם אי אפשר לו לעשות עצות הללו, לא יברך שוב, דספק ברכות להקל ויהרהר את הברכה בליבו ויאכל.

העולה לדינא:

א. אם בירך ברכה אחרונה לאחר אכילתו הרי זה היסח הדעת מוחלט, ואם נמלך ורוצה להמשיך לאכול צריך לחזור ולברך.

ב. אך אם בירך ברכה אחרונה בטעות, והיה בדעתו להמשיך לאכול, יש אומרים דהוי כהיסח הדעת, ויש אומרים דלא הוי ורשאי להמשיך לאכול בלא ברכה, ומכיון שדינו שנוי במחלוקת, ראוי שלא יאכל עד שיהיה לו היסח הדעת גמור, ויברך שוב ברכה ראשונה, או שיבקש מאחר שיוציאנו בברכה.

שערי המשפט
הרה"ג שלמה חיים רוזמרין

המשך מעמ' ה'

בשם רבינו ברוך דאין דברים אלו הלכה, שהרי הוציא דין זה מכח הקושיא מדוע בעל הכותל לא קנה בקניין חצר, ומכל הראשונים שתירצו תירוצים אחרים מוכח שאינם סוברים דין זה, והרי רוב בנין ורוב מנין חולקין על סברא זו.

עוד הוסיף הנתיבות להקשות על הסמ"ע, דלכאורה הוא תמוה, דהא הטעם דהוא של מוצאו משום דתלינן דשל גוים הוא, **ונכסי גוים הרי הם כמדבר והפקר גמור הן**, ואם כן אף לפי דברי המרדכי הוי לקנות בקנין חצר, דזה הפקר ולא אבידה, ועל כרחך צריך לומר דסובר המרדכי כמ"ש הרא"ש (שם) **דשלל של אמוריים זכו בו כל ישראל רק שנתיאשו והוי אבידת ישראל**, וכתב המרדכי שפיר. וסיים הנתיבות קושייתו, דעל כל פנים לדברי המרדכי עולה דדין זה אינו נוהג רק בארץ ישראל ולא בחו"ל דשם הוי אבידת גוים הפקר ולדעת המרדכי אכן יזכה בו בעל החצר, וכל הפוסקים סתמו וכתבו דין זה דהמוצא בגל שהוא גם בחו"ל, ועל כרחך שאינם סוברים את הטעם שכתב המרדכי, ולהלכה קונים בקניין חצר גם אבידה.

מבואר בנתיבות ששלל האמוריים חשיב "אבידה" ולא "הפקר", וזהו מפני שכל ישראל זכו בממון האמוריים כשנכנסו לארץ והתייאשו ממנו לאחר מכן. ולכאורה יש לשאול, מתי ואימתי היה רגע הייאוש, הלא מאז ביאתן לארץ לא ידעו ולא הכירו במטמון שבכותל, אלא על כרחך, שיאוש הוא עניין כללי, שכאשר יודע שיתכן ויש מציאה ולא מצא כבר נתייאש מלמוצאו חשיב יאוש ואין לבעליו שליטה ממונית עליו, [סברא זו י"ל גם בהני תמרי דזיקי (ב"מ כב:) דו"ק. וראה בגדר יאוש בדברי החזו"א כלים סי' לא סקי"ב].

עכשיו נפנה לדון מי מבין השניים - הנכד ובעל הבית - הוא שזכה באבידה על ידי קניינו. ולכאורה יש לומר שבעל הבית קנאו בקנין חצר, ואם כן על הנכד להחזירו לו, ואף שאינו יודע מזה כלל, הלא חצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו, ושלא כדעת המרדכי שאינו קונה רק מידי דהפקר כמו שכתב הנתיבות שאין דבריו להלכה.

אלא שיש לדון בזה בשני אופנים. א. בשעה שעוד היה הכסף מוחבא בין דפי הגמרא, ובזה יש לומר כי בוודאי באותה שעה לא זכו בו לא בעל הבית בקנין חצר ולא הנכד שהגביה את הגמרא - בקנין יד, והטעם הוא, שכל עוד הכסף מוטמן בתוך הגמרא הרי הוא בגדר "אין הווה לימצא". [זה שבקנין "יד" קונה שלא מדעתו כ"כ המהרי"ט (ח"א סי' קנ) וכ"כ הש"ך (סי' ערה סק"ג), וראה בקצוה"ח (סי' רסח סק"ב) שכתב דזה במחלוקת רש"י ותוס' (כתובות לא.) והנתיבות (שם סק"ב) השיגו דלכו"ע מה שבתוך ידו קונה שלא מדעתו, וכ"כ הנתיבות בסי' ר (סקט"ו). אמנם תמהו על הש"ך הנתיבות (סי' ערה סק"ב בקיצור) והשער משפט (שם סק"ב) מדברי התוס' (ב"ב נד. ד"ה אדעתא דציבי) שכתב שאינו קונה בחצר רק כשאינו יודע ואילו היה יודע היה רוצה לקנות אבל אם יודע ואינו מתכוין לקנות לא קני, אך בנידון זה שהחפץ מכוסה אינו יודע ממנו, ובלי סברת הווה לימצא הו"ל לקנות, ובסתירת משנת הנתיבות צ"ב, וראה בערך שי (סי' רסח) מה שהוכיח נגד המהרי"ט, ועיין שו"ת באר יצחק (יו"ד סי' טו) בהרחבה].

ב. אולם יש לדון שיקנה בעל הבית בקנין חצר לאחר שהנכד נפנף את הגמרא ונפל הכסף לארץ, כי לאחר שכבר הכסף נמצא ומונח על רצפת הבית לעיני כל חי, עכשיו הוא כבר בוודאי בגדר "הווה לימצא", ובעל הבית כבר קנה את הכסף באותה שניה בקנין חצר עוד בטרם הגביהו הנכד, ועליו ליתנו לידי בעל הבית שזכה בו בקנין חצר שלא מדעתו.

אמנם דעת הרמ"א בכמה מקומות כתירוץ המרדכי בבבא מציעא הנ"ל, דדבר "שאינו רגיל לבוא" אינו קונה בחצר שלא מדעתו, (כ"כ סי' קפג ס"ז, לענין שליח בטעות הגוי, סי' רלב סי"ח לענין סרסור שמכר בדיל, סי' רסח ס"ג לענין מציאה, סי' רעה סכ"ח לענין נכסי הגר), אמנם רבינו הנתיבות (סי' רסח סק"ג) האריך לתמוה על כך שהרמ"א פסק כן, דמקור הדין הוא כאמור מהמרדכי, והוציאו ממצא בגל ובכותל ישן וממצא בחנות (שם כו:), ואם כן על כרחך שהרמב"ם התוס' והרא"ש לא סבירא להו סברא זו, שהרי כולם כתבו תירוצים אחרים כנ"ל.

ודחק הנתיבות בכוונת הדרכי משה והרמ"א שכונתו במה שכתב אבל בדבר שאין דרכו לבוא, היינו דמחמת זה אפשר שלא יבוא לידו כלל, והיינו שאיו הווה לימצא כתירוץ התוס', וכו', עוד כתב בדרך אחרת, להגיה ברמ"א תיבות "יש מי שאומר", דדעה זו רק דעת יחיד שהיא דעת המרדכי, וכל הראשונים חולקין על דעה זו, והעיקר תלוי אי הוה הוא להימצא, כן נראה לי ברור", ע"כ. אמנם הרמ"א עצמו סתם כן בעוד מקומות כנ"ל בלי לכתוב "יש מי שאומר", וגם הנתיבות בכמה מקומות סתם להלכה כדברי הרמ"א, (סי' קפג סקי"ב, סי' רצא סק"י).

ולהלכה במחלוקת זו כתב רבינו הקצות (סי' קפג סק"ט) לעניין שליח שקיבל בטעות מגוי והשליח לא ידע והעבירו לידי המשלח, כי מידי ספיקא לא נפקא, ואם תפס השליח אח"כ מיד בעה"ב לא מפקינן מיניה כיון דאיכא דעת כמה פוסקים דחצירו וידו זוכה לו שלא מדעת אפילו בדבר שאינו רגיל לבוא.

ולפי זה הוא הדין כאן שהנכד מוחזק עתה במציאה יכול לומר קים לי כרמ"א שאינו קונה בחצירו דבר שאינו רגיל לבוא ואינו צריך להחזירו כלל לבעל הבית.

לעניין הלכה:

בנדון זה שידעו היורשים כי קיימת היתכנות להימצאות כספים נוספים המוחבאים בין רהיטי הבית, אולם בכל זאת כבר עמדו היורשים לזרוק את כל תכולת הבית, נחשב הדבר יאוש מצד היורשים, וזאת אף על פי שלא ידעו בממון ממש, מספיק יאוש כללי מעניין הממון שהיה יכול להימצא.

בנדון מי מבין השנים קנה את המציאה, האם בעל הבית בקנין חצר או הנכד בקנין הגבהה ויד: נתבאר, כי כל עוד הכסף היה מוחבא בתוך הגמרא אין כאן צד לא לקנין חצר ולא לקנין יד. ולאחר שהכסף נפל על הארץ, הדין תלוי במחלוקת הראשונים האם בעל הבית קונה בקנין חצר שלא מדעתו דבר שאינו רגיל לבוא, והמוחזק זוכה בממון.

להצטרפות לקבלת העלון במייל: newsletter.mechubarim@gmail.com